

PİRÎ'NİN *FETHİYYE-İ CEZÂİRE-İ KIBRIS*'İNİN VİYANA NÜSHASI*

NURİ ÇEVİKEL**

Giriş

Konuya başlamadan önce fetihnâme kavramını kısaca tanımlamak yerinde olacaktır. Bilindiği kadarıyla genel olarak fetihnâmeler iki kısma ayrılmaktadır: Birinci kısım *fetihnâmeler*, elde edilen zafer sonucunda zapt olunan memleketlerle ilgili olarak komşu hükümdarlara, hanlara, prenslere, şehzâdelere ve vâililere gönderilen ve Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan nâmeler, yani küçük kitap veya mecmualardır¹. Bu uygulama, zafer kazanmış olan hükümdarlar için, hem aleyhte şayiaları önlemek, hem de dahilde ve hariçte kendisine saldırmak için fırsat kollayanların ümidini kırmak için bir zorunluluk olarak görülmekteydi. Dosta, düşmana ve hatta düşmanın dostuna da hediyelerle birlikte gönderilen bu fetihnâmeler düşmanlara tehdit, dostlara müjde anlamı taşımakta idi. Her hâlde bundan dolayı bu tür fetihnâmeler, mümkün olduğu kadar, gönderilen makam ve muhatabın durumuna uygun olarak âyetler, hadisler ve Arapça ve Farsça hikmetli ibârelerle süslü ve abartılı olarak kaleme alınmaktaydı². Konumuz bu tür fetihnâmeler olmadığı için burada bunlar hakkında ayrıntıya girilmeyecektir.

İkinci tür fetihnâmeler ise, Türk edebiyatında manzum ve mensur veya ikisi birden birçok örneği bulunan edebî eserlerdir. Bu türde kaleme alınmış fetihnâmeler bir şehrin veya kalenin fethini anlatır. Zamanla gazavâtname ve

* Bu yazının aslının özeti tebliğ olarak "Kıbrıs Fetihnâmeleri Hakkında Yeni Bir Gelişme: Avusturya Milli Kütüphanesi (Vienna) Fetihnâmesi" başlığıyla *III. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Gazimağusa / K.K.T.C.'de sunulmuştur.

** Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gazimağusa / K.K.T.C.

¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 2.bs., Çağrı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 981'de, bu kavram; "bir memleketin fethi veya bir galibiyete muvaffakiyet akibinde neşr olunan galibiyet fer mân-ı hümayûnu" olarak tanımlanmaktadır.

² Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s. 615.

zafernâmeler ile karışmış olan³ söz konusu fetihnâmeler önceleri yalnız bir hadiseyi anlatırlarken, daha sonraları bir padişahın, bir vezirin veya kumandanın bütün savaşlarını, fetihlerini anlatan türlere de ayrılmışlardır⁴. Şemseddin Sâmî bu ikinci tür fetihnâmeleri de, "bir fetih veya zafer hakkında yazılan kasîde ve manzûme, zâfernâme" olarak tanımlamaktadır⁵.

İlk örnekleri onbeşinci yüzyılda görülmeye başlamakla birlikte on altıncı yüzyıldan itibaren sayıları önemli ölçüde artan bu tür fetihnâmeler de, mümkün olduğu kadar olayın gidişatına ve mahiyetine uygun âyet, hadis ve Arapça, Farsça ve Türkçe hikmetli ibâre ve beyitlerle süslü ve abartılı olarak kaleme alınmışlardır. Bununla birlikte, edebî olarak sadece dönemin dil özelliklerini göstermeleri açısından kayda değer görülmektedirler⁶. Tarihi yönden, özellikle de savaş tarihi konusunda büyük öneme sahip oldukları bilinmektedir. Bu araştırmanın esas konusu olup, aşağıda tanıtılmaya çalışılacak olan Kıbrıs fetihnâmeleri de bu türden eserlerdir.

1. Kıbrıs Fetihnâmeleri ve Bu Konudaki Çalışmalar

Kıbrıs Türk tarihinin birçok kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan şüphesiz birincisi, yerli arşivlerde korunmakta olan, sayıları kesin olmamakla birlikte milyonlarla ifade edilen ve çoğu el değmemiş arşiv kaynaklarıdır. Değer olarak bunlardan sonra gelmekle beraber, 300 yıldan fazla süren bir dönemin sadece bir kesitini, özellikle fetih olayını ele alan ve bu konuda, mümkün olduğu kadar arşiv malzemeleriyle test edilmek kaydıyla önemli bilgiler sağlayabilecek Kıbrıs Türk tarihinin bir başka kaynağı da *Kıbrıs fetihnâmeleri*dir.

Bilindiği kadarıyla Kıbrıs fetihnâmelerinin en eskisi Şerifi'nin *Fetih-nâme-i Kıbrıs*'idir. Bu eser önce Levend⁷, daha sonra ise Mert⁸ tarafından tanıtılmıştır. Nihâyet yine Mert⁹ tarafından asıllarının fotokopileriyle birlikte

³ Gazavâtnâme, zafernâme ve fetihnâme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Agâh Sırrı Levend, *Gazavâtnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavâtnâmesi*, Ankara, 1956.

⁴ "Fetihnâme", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Devirler / İsimler / Eserler / Terimler*, III, (Yayıma hazır. Ezel Ayverdi, Mustafa Kutlu, D. Mehmet Doğan), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979, s. 209. (Bundan sonra TDEA olarak geçecektir).

⁵ Şemseddin Sâmî, a.g.e., aynı yerde.

⁶ TDEA, s. 297.

⁷ Levend, a.g.e., ss. 83-84.

⁸ Özcan Mert, "Kıbrıs Türk Tarihçiliği", *Türk Kültürü*, VIII, Nu. 92, Ankara, s. 5 (Bundan sonra *Kıbrıs* olarak geçecektir).

⁹ Özcan Mert, Şerifi'nin "Fetih-nâme-i Kıbrıs", *Tarih Ensütüsü Dergisi*, Sayı 4-5'ten ayrı bs., Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1974 (Bundan sonra *Şerifi* olarak geçecektir).

yayımlanmıştır. Şerifi'nin bu eseri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümünde 3851 numarada kayıtlı bulunmaktadır ve Mert'in bildirdiğine göre¹⁰, diğer kütüphanelerde başka bir nüshası da yoktur. Eser 28 yapraktan ibârettir ve nesih olarak kaleme alınmıştır. Eserde adanın fethi tamamıyla ele alınmamıştır. Lefkoşa kalesinin düşmesi ile son bulmaktadır. Mert'in tespitine göre¹¹, eser Lefkoşa'nın zaptından (9 Eylül 1570) sonra kaleme alınmıştır. Mağusa'nın zaptı hakkında herhangi bir kayıt içermemektedir. Şerifi, eserinde kendi hakkında da bilgi vermektedir.

Kıbrıs fetihnâmeleri hakkındaki çalışmalar bahsi geçerken, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencilerinden Münever Durmuşoğlu¹² ve Y. Eribe Ilgaz'ın¹³ birisi bir kısmını, diğeri de kalan kısmını olmak üzere ele aldıkları *Zîrekî'nin Târih-i Feth-i Kıbrıs* isimli yazma eserinin Paris Millî Kütüphanesi nüshası (Supplement Turc, nr. 926)¹⁴ hakkındaki lisans tezlerini de hatırlamakta fayda vardır. Zirâ, *Zîrekî'nin* eseri de fetihnâme tarzında kaleme alınmıştır ve büyük bir kısmı adanın zaptı ile ilgilidir. Ayrıca, içerik olarak aşağıda ele alınacak olan *Pîri'nin* fetihnâmesi ile büyük benzerlikler ihtiva etmektedir. Biz eserin Viyana nüshasının mikrofilmmini temin ettik¹⁵ ve bu nüshayı incelememiz esnasında hemen karşılaştığımız önemli bir fark olarak eserin müellif adının “*Zîrekî*” değil “*Zîrek*” ve başlığının da *Târih-i Feth-i Kıbrıs* değil, *Târîh-i Kıbrıs* olduğunu tespit ettik.

Bugüne kadar araştırmacıların üzerinde çalıştığı bir fetihnâme de *Pîri'nin Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ıdır. Nesih yazısı ile kaleme alınmıştır. Çift yanlı yazılmış 86 yapraktan (varak) oluşmaktadır. Her sayfada 15 satır vardır. Eser, 25 “bâb”, ya da konu başlığı ve 39 adet Farsça, 12 adet de Türkçe şiir içermektedir. Eserin başında besmele ile başlayan bir giriş, sonunda da (25. bâb) Kıbrıs hakkında bilgiler ve adanın o zamana kadar zapt edilemeyişinin sebepleri yer almaktadır. Hicrî Evâsıt-ı Rebî'ü'l-ewvel 979 / Miladî Ağustos-Eylül 1571 tarihinde tamamlanmıştır.

¹⁰ Mert, *Şerifi*, s. 49.

¹¹ Mert, *Şerifi*, s. 50.

¹² Münever Durmuşoğlu, *Zîrekî, Târih-i [Feth-i] Kıbrıs, I. Kısım*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi, Nr. 803, İstanbul, 1965.

¹³ Y. Eribe Ilgaz, *Zîrekî, Târih-i Feth-i Kıbrıs, II. Kısım*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Basılmamış Lisans Tezi, Nr. 616, İstanbul, 1961.

¹⁴ E. Blochet, *Bibliothèque Nationale, Catalogue des Manuscrits Turcs*, II, Paris, 1933.

¹⁵ Bu nüshanın tanıtımı için bkz. Nuri Çevikel, “Kıbrıs Fetihnâmeleri ve ve *Zîrek*'in “*Târîh-i Kıbrıs*”ı”, *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül 2002*, TTK, Ankara, (baskıda).

Bu fetihnâme Özcan Mert'in, Şerifi'nin fetihnâmesini 1974 yılında yayımlamasına kadar en eski Kıbrıs fetihnâmesi olarak biliniyordu¹⁶. Bu fetihnâmeye ilk önce Alasya¹⁷, Levend¹⁸ ve Karatay¹⁹ ve daha sonra da Mert²⁰ değinmişlerdir. Eserin bilinen bir nüshası Topkapı Sarayı Revan Kitaplığı'nda 1294 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin bir başka nüshası da aslen, ondokuzuncu yüzyılın Kıbrıslı iki sadrazamından birisi olan Kâmil Paşa'nın torunlarından Perihan Arıburun'da bulunmaktadır. Bu nüsha ona, Halil Can isimli bir Mevlevî tarafından 22 Mart 1970 tarihinde hediye edilmiştir. Bu nüshanın ismi *Cezîre-i Fetih-nâme-i Kıbrıs*'dur²¹. Fedai'den edindiğimiz bilgilere göre²², bu nüsha 92 sayfadan oluşmaktadır. Her sayfa 15 satır içermektedir. Son üç sayfası ta'lik ile yazılmıştır. Bu üç sayfanın satır sayısı da farklıdır. Bu yazma eserde, esere sahip olmuş iki kişinin adlarıyla birlikte "temellükleri" ile ilgili olarak Hicrî 979 ve Hicrî 1263 tarihleri bulunmaktadır. Fedai, Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının Revan nüshası ile Perihan Arıburun nüshasını²³ 1997 yılında edisyon kritiğini yaparak yayımlamıştır²⁴.

Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ına ilişkin olarak üzerinde durulması gereken bir yazma eser daha vardır ki, ismi *Kıbrıs Tarihçesi*'dir. Bu eser Lefkoşa Mevlevîhanesi meşâyihinden Ârif Dede'ye aittir ve Pîri'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının sadeleştirilmiş ve özetlenmiş şeklinden ibârettir. Ârif Dede çalışmasını 11 Safer 1177 / 11 Ağustos 1763 tarihinde tamamlamıştır²⁵.

¹⁶ Harid Fedai, *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Nr. 18, Lefkoşa, 1997. Harid Fedai'yi (a.g.e., s. XXIV) öyle bir düşünceye sevk eden en önemli neden herhalde Özcan Mert'in 1974 yılında yayımladığı ve yukarıda bahsi geçen Şerifi'nin *Fetihnâme-i Kıbrıs*'ını görmemiş olmasıdır.

¹⁷ H. Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi*, M. Fikri Matbaası, Lefkoşa, 1939, s. 174. Alasya bu eserin değişik yerlerinde dipnotlarla aıtta bulunduğu söz konusu fetihnâmenin adını "Tarih-i Feth-i Kıbrıs" olarak vermektedir.

¹⁸ Levend, a.g.e., s. 174.

¹⁹ Fehmi Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul, 1961, s. 229.

²⁰ Mert, *Kıbrıs*, ss. 505-512.

²¹ Fedai, a.g.e., aynı yerde.

²² Fedai, a.g.e., aynı yerde.

²³ Fedai (a.g.e., aynı yerde) bu nüshayı "Can nüshası" olarak isimlendirmiştir.

²⁴ Fedai, a.g.e.

²⁵ Fedai (a.g.e., s. 149) 11 Safer 1177 tarihini Miladî takvime göre 21 Ağustos 1763 olarak çevirmiştir. Biz çalışmamızda kullandığımız Faik Reşit Unat, *Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK, Ankara, 1980, s. 80'e göre, Hicrî 11 Safer 1177 tarihini 11 Ağustos 1763 olarak çevirdik. Eğer Fedai de aynı kılavuzu kullandıysa, kılavuzun 80. sayfasının altındaki "Not: 11. III. 1700 - 11. III. 1800 tarihleri arasında Julian takvimine göre günün tarihini bulmak için on bir gün önceki günün tarihini esas tutmalıdır" kaydı gözünden kaçmış olmalıdır.

Bu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Yeni Yazmalar kitaplığında 319 numara ile kayıtlı bulunmaktadır. Eserin adı *Osmanlı Müellifleri'* nde²⁶ "*Kıbrıs Tarihçesi, Meşâyih-i Mevleviyeden Ârif Dede Efendi*" olarak geçmektedir.

Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'*ının sadeleştirilmiş ve özetlenmiş şekli olan Ârif Dede'nin *Kıbrıs Tarihçesi* Fedai tarafından ilk önce 1991 yılında yayımlanmıştır. Eserin bu 1991 baskısı, yazarın kendi ifâdesi ile²⁷ "baştan aşağı yanlışlarla dolu" olduğu için yazarın bizzat kendisi tarafından toplatılmıştır. Fedai bu yazmayı, 1997 yılında yayımladığı *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs* isimli kitabının²⁸ ikinci kısmında tekrar basmıştır. Fedai adı geçen çalışmasının ikinci kısmının sonunda *Kıbrıs Tarihçe'*sini günümüz Türkçe'sine de çevirmiştir.

2. Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs'*ının Viyana Nüshası

Yakın zamana kadar, yukarıda bahsi geçen, Mert²⁹ ve Fedai³⁰ tarafından yayımlanan Kıbrıs fetihnâmelerinin eldeki nüshalarından başka nüshası olmadığı sanılmaktaydı. Bunlara ilâveten bir de, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencileri tarafından Paris nüshası lisans tezi olarak hazırlanan Zîrekî'nin *Târih-Feth-i Kıbrıs'*ından bahsedilmekteydi.

Franz Babinger'in *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri'*³¹ isimli çalışmasında yer alan Kıbrıs'la ilgili fetihnâme ve tarihler hakkındaki notlardan hareketle, yaptığımız araştırmalar ve çalışmalar neticesinde Avusturya Millî Kütüphanesi'nde (Viyana) *Fethiyye-i Berây-ı Cezîre-i Kıbrıs* isimli bir fetihnâme nüshası daha bulunduğunu tespit ettik. İncelemelerimiz sonucunda bu fetihnâmenin, iki nüshası Fedai tarafından yayımlanan³² Pîrî'nin fetihnâmesinin bir başka nüshası olduğunu gördük.

3. Pîrî'nin Fetihnâmesinin Viyana Nüshası ve Özellikleri

Fetihnâmenin ismi Babinger'de³³ *Târih-i Feth-i Kıbrıs* olarak verilmektedir. Yalnız eserin herhangi bir yerinde böyle bir isme rastlanmamıştır. Eser "*Fethiyye-i berây-ı Cezîre-i Kıbrıs der zamân-ı saltanat-ı hazret-i şehinşâh gâzi*

²⁶ Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, İstanbul, 1338, s. 186.

²⁷ Fedai, a.g.e., s. XV.

²⁸ Fedai, a.g.e.

²⁹ Mert, *Şerîf*.

³⁰ Fedai, a.g.e.

³¹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (Çev. Coşkun Üçok), 2. bs., T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 126-127.

³² Fedai, a.g.e.

³³ Babinger, a.g.e., s. 127, 1 numaralı dipnot.

Sultan Selîm Hân” başlığı ile başlamaktadır (1b). Dolayısı ile eserin bu nüshasını sadece *Fethiye-i Berâyı Cezîre-i Kıbrıs* olarak isimlendirmek doğru olacaktır. Eser Avusturya Millî Kütüphanesi’nde (Viyan) 1111 numara ile kayıtlıdır³⁴. Mülellifi Pîrî’dir (2a). Müstensihî “Ahmed, el-imâmü’l-câmî-i ‘Arab Ahmed Pâşâ”dır (82a). İstinsah tarihi H. Evâ’î’li Muharrem 1160 / M. Ocak 1747’dir (78b). Eser çift yanlı yazılmış toplam 88 varaktan oluşmaktadır³⁵. Her sayfada 15 satır yer almaktadır. Yalnız 31a’da 14 satır vardır. 15. satır müstensih tarafından silinmiş ve boş bırakılmıştır. Eser ta’lik olarak kaleme alınmıştır.

Eserin 1 numaralı yaprağının ön yüzünde (1a) üstte sonradan düşüldüğü anlaşılan ve eserin Kıbrıs tarihi ile ilgili olduğuna dair Almanca bir not bulunmaktadır. Onun altında eserin sahibine ait olduğu anlaşılan ta’likle yazılmış şöyle bir kayıt bulunmaktadır:

Fî imzâ’ihi

Feth olcak bana bu nüsha-i gül
Ma’rifet büyü oldu sine-güşâh
İhtiyârı gidüp heman-dem dil
Didi Allâhdur fe-enne-lehâ

Berîni’l-‘ibâd el-müftû fi vilâyeti’r-Rûm

El-müderris-i medrese-i Bâyezîd Hân-ı merhûm

Bu kayıttan sonra da eserin müstensihî Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Camisi’nde görevli İmâm Ahmed’e ait olduğu anlaşılan şöyle başka bir kayıt ve tarih vardır: “Züyyile ‘alâ yed-i fakîr-i hakîr felâhî-i pür-efkâr, fi M(uharrem), sene 1160”. En altta sol köşede ise okunamayan bir mühür bulunmaktadır.

Eser, besmele ile başlayan, Hz. Peygambere duâ içeren ve tahta Sultan Selim II’nin geçişini ve Kıbrıs’ın zaptını gerektiren hâlleri beyan eden bir girişle başlamaktadır (1b-4a). Girişi, fetih hazırlıklarını, sırasıyla Lefkoşa’nın

³⁴ Avusturya Millî Kütüphanesi’nden fetihnâmenin yalnızca mikrofilmini temin edebildik. Dolayısıyla bu mikrofilm üzerinde çalışmak zorunda kaldığımız için yazmanın gerçek boyutları, cilt, kağıt ve kullanılan mürekkep hakkında kesin bilgi veremiyoruz. Bu konuda Avusturya’ya yazmış olduğumuz yazıya cevap alamadık. Yalnız mürekkep konusunda, genelde siyah mürekkep kullanıldığını, metinde geçen âyetlerin renkli, meselâ kırmızı ile yazılmış olduğunu ve belki de bu nedenden dolayı renkli mürekkeple yazılmış olan ibârelerin filmde yer yer silik çıkmış olduğunu söylemek mümkündür.

³⁵ Babinger (a.g.e., aynı yer)’de eserin yaprak sayısı 81 olarak verilmiştir.

ve Mağusa'nın ayrıntılı şekilde fetihlerini, Avrupa'dan gelecek yardımlara güvenerek kaleyi bir yıl boyunca teslim etmeyip, kalenin düşmesine yakın teslim bayrağını çeken, bu arada iki taraftan da binlerce insanın ölmesine neden olan Venedikli Mağusa kale komutanının ve adamlarının cezalandırılmasını, Kıbrıs adasının evsafını ve o tarihe kadar Müslümanların adayı zapt etme teşebbüslerini ele alan 24 "bâb", yani konu başlığı takip etmektedir (4a-78b).

Eserin müstensihî İmâm Ahmed, eserin bitiminde (78b) eserin müellifi Pîrî'nin koyduğu tarihi değil kendisinin istinsah tarihini (Evâ'i'l-i Muharremi'l-harâm, sene 1160 / Ocak 1747) koymuştur.

İmâm Ahmed eserin sonuna (79a-88a) değişik konularda Arapça olarak bazı zeyller koymuştur. Bu zeyller kısmında 79a ile 88a arasında bazı sayfalar boş bırakılmıştır. Bunlar; 82b, 84a, 84b ve 86b'dir.

Müstensih, birinci "Fâ'ide" (79a) ve "Ve mimmâ yüf'alü't-tardi'l-cerâd" (79b) başlıkları altında, ondokuzuncu asra kadar Kıbrıs'ta bir hayli etkili olmuş ve özellikle çiftçilerin ekip biçtiklerine büyük zarar vermiş olan çerğirge istilâlarına karşı manevî olarak mücadele etmenin yolları hakkında bilgi vermektedir. Bir yöntem sunmaktadır.

İkinci "Fâ'ide" başlığı altında (80a-80b) kitabın tarihiyle ilgili bazı kısa bilgiler verilmektedir. Sonra "Fâ'ide-i celîle" başlığı (80b-82a) gelmektedir ki, burada eserin müstensihî İmâm Ahmed geçmiş zamanlarda yaşamış olan müfessirlerden (ehli't-tefsîr) naklen Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürmeye çalışmalarına dair bazı rivâyetlere yer vermiştir. Konuyu Hz. Peygamberin, "İlim öğrenmek her Müslüman için farzdır. Ehil olmayana ilim öğretmek hınzırın (domuz) boynuna cevher, lü'lü, dürr ve altın takmak gibidir" mealinde bir hadisi ile bitirmektedir (82a).

Yaprak 82a'nın sonunda eserin müstensihî "temmet" ibâresinin altında kendisini şu şekilde tanımlamaktadır: "Harrerehu'l-fakîru'l-hakîr Ahmed el-İmâmü'l-câmi'-i 'Arab Ahmed Paşa, gafera'l-lâhu leh ve li-vâlideyhi ihsana'l-lâhu ileyhimâ ve ileyhi fi medîne-i Lefkoşa der cezîre-i Kıbrıs fi şehri-i Muharremi'l-harâm, sene sitün ve mi'e ve elf".

Müstensih İmâm Ahmed 83a-88a arasında yine Arapça olarak "mes'ele" başlıkları altında bazı kaynaklardan birtakım hukukî konuları, daha doğrusu problemleri ve onlara cevap olarak verilmiş olan fetvâları kaydetmiştir. Me-

selâ, birinci meselede (83a) ömründe namaz kılmamış ve ne kadar kılmaması gerektiğini de bilmeyen birisinin ne yapacağı sorusuna cevap veriliyor.

İkinci meselede (83a) bir kadınla zinâ eden yedi erkeğin her birisine nasıl ceza verileceği belirtilmekte ve bu cezaların hukukî gerekçeleri açıklanmaktadır.

Dördüncü meselede (83b) bir adam, bir yerde oturmuş bir kadın ve onunla birlikte on tane erkek gördüğünü söylemektedir. Kadına bu erkekler nedir diye sorulduğunda kadın; “beş tanesi gulâmım, birisi zevcim ve dördü erkek kardeşimdir ve on tanesi de aynı karındandır” demiştir. Sonra bu durum şu şekilde açıklanmıştır: Kadın altı oğlu olan bir cârîye satın almıştır. Bunlardan birisini azat etmiş ve onunla evlenmiştir. Satın alınan cariye kendisini, kendini satın alan kadının babasına teslim etmiş ve ondan dört oğlan çocuğu doğurmuştur. Dolayısıyla kadınla beraber görülmüş olan on erkek de aynı karındandır³⁶.

Yaprak 85a-86a'da ise, İslâm'ın büyük hukukçularından olan Ebu Yusuf'a bir gün ilim tedris ederken bir adamın yaklaşarak değişik konularda sormuş olduğu beş mesele ve bunlara verilen cevaplar hikâye edilmektedir. Müstensih İmâm Ahmed son olarak 87a-88b'de *Mevzû 'âtü'l-'ulûm*³⁷ isimli eserden yine değişik konulara ait bazı kayıtları iktibas etmiştir.

4. Viyana Nüshasının Harid Fedai Nüshasına Göre Durumu

Araştırmalarımız sonucunda tespit ve mikrofilmli temin ettiğimiz ve yukarıda ismini *Fethiyye-i Berâyı Cezîre-i Kıbrûs* olarak belirlediğimiz Pîrî'nin fetihnâmesinin Viyana nüshasının, içerik olarak Harid Fedai tarafından 1997 yılında yayımlanan nüsha ile aynı olduğu görülmüştür. Bütün benzerliklerine rağmen birçok farklılıklara da sahip oldukları anlaşılmıştır. İki nüsha arasındaki farklılıkların bir listesi çıkarılmıştır. Yukarıda söz konusu

³⁶ Bu meselenin İmâm Ahmed tarafından burada kaydedilmiş olması öyle görünüyor ki, insanlara görünüşe bakarak suiizan edilmemesi gerektiğini hatırlatmak gibi bir amaç taşımaktadır.

³⁷ Onaltıncı yüzyılın büyük Osmanlı âlimlerinden Ahmed Taşköprüzâde'ye (1495-1561) ait olan bu eser Osmanlı'da ve diğer İslâm ülkelerinde bilinen 300'den fazla ilim kolunun ele alındığı, her birisinin ayrı ayrı tanımlandığı, insanlara faydalarının açıklandığı ve bu ilim dallarında isim yapmış ulemânın isimlerinin sıralandığı ansiklopedik bir çalışmadır ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellifin oğlu Taşköprüzâde Kemaleddin Mehmed (Ölm. 1621) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ve 1313'te İstanbul'da yayımlanmıştır (Babinger, a.g.e., ss. 94-97, 164-165).

nüşhanın özellikleri ele alınırken belirtilen farklılıklardan başka, neredeyse her sayfada ve bazan bir sayfada 9-10 tane farklı noktaların bulunduğu şahit olunmuştur. Bu çalışmanın sınırları, tespit edilen farklılıkların bütünüyle sunulmasına imkân vermemektedir. Önemli görülen durumlar genel olarak 5 gruba ayrılmıştır. Aşağıda bu gruplar birkaç örnek verilerek ele alınacaktır.

a) İmlâ farklılıkları: İki nüsha arasında en çok karşılaşılan farklılıklardan birisidir. Bunlara küçük bir tablo hâlinde şöyle örnekler verilebilir:

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Harid Fedai Nüshası
1b	1	Kıbrûs	Kıbrıs
4a	11	Olunup	Olup
4b	4	Beşâretiyle	Beşâreti birle
44b	14	Mahalle varukubda	Mahalle vardukda
57b	8	Tayerân etdiler	Tayerân etdürdiler
59b	2 / 3	Müddet-i medide	Müddet-i medid
66a	15	Görüp	Giyirüp
73a	1	Cümle ağâyân atılp	Cümle ağâyân atlanup

Tabloda verilen örnekleri kısaca değerlendirmek gerekirse, birinci örnekte farklılıktan dolayı anlamın değişmediği görülüyor. İkinci örnekte, Viyana nüshasında edilgenlik, Harid Fedai nüshasında etkenlik söz konusudur. İlgili fiilin geçtiği cümle şöyledir: “Müddet-i kalilede sefâ'in-i nusret-karîn yer yer müheyyâ olunup ‘adedü hasardan bîrûn kadırgalar müretteb ve mükemmell düzilüb”. Cümlelerin gidişatına göre fiilin edilgen hâlde olması daha uygun gözükmektedir.

Üçüncü örnekte anlam değişikliği yoktur. Sadece yazım farkı vardır. Dördüncü örnekte Viyana nüshasında bir kâtip hatası söz konusudur, denilebilir.

Beşinci örnekte Viyana nüshası daha uygun gözükmektedir. Fiilin geçtiği cümle şöyledir: “Kuvvet-i dūş-i gâziyân-ı âhen-pūşden, akdâm-ı mü'minân yere degmeyüp mânend-i mürğ-i diyâr halkı uçurdılar. Ve ‘âmmeten bir âşiyân-ı üstüvâra karâr etmeğicün hümâ-yı himmetlerin ma'iyyetiyle tayerân

etdiler”. Cümleden, gazilerin güçlerinden dolayı, bir kuşa benzetilen himmetlerinin yardımı ile *tayeran ettikleri*, yani uçtukları ve ayaklarının yere değmediği anlaşılmaktadır.

Altuncıda, Arapça dilbilgisi kuralları gereği Viyana nüshası doğrudur. “Müddet” sözcüğü müennes olduğu için onu tanımlayan sözcük de müennes olmalıdır. Yani “müddet-i medîd”de “medîd” müzekkerdir. “Medîde” olmalıdır. Yedincide, fiil esirlerin elbiselerinin çıkarılıp, onlara başka bir şeyin giydirilmesi ile ilgili olduğu için Harid Fedai nüshası doğru gözükmektedir.

Sekizinci örnek şöyle bir cümlede geçmektedir (72b-73a: 15/1): “...*Mîr-i Efrenç-i dalâlet-şi'ârun* *hakkından gelinmek niyyetiyle rahş-ı hevâ-reftâre sûvâr olup; ahvâl-i mevzû'ât ve esrâr-ı meknûnâta herkes 'ârif ve vâkıf olmağîcün, tarz-ı şâhî üzre alâylar bağlayup ve cümle ağâyân atıup ve sipâhiyân-i encüm-şümâr kat-ender-kat 'alâ-mekâdirihim yeniçeri serverleri ile müretteb ve müheyyâ oldular*”. Cümle geneline bakılırsa Harid Fedai nüshası daha uygun gözükmektedir.

İmlâ farklılıkları açısından sonuç olarak, nüsha genelinde tespit edilen imlâ farklılıklarından bir kısmının anlam değişikliğine yol açtığı ve bir kısmının da herhangi bir anlam farklılığına neden olmadığı söylenebilir. Ayrıca, her iki nüshadaki farklılıkların önemli bir kısmının da müstensihlerin dikkatsizliklerinden kaynaklanmış olabileceğini burada belirtmek gerekir.

b) Farklı okuyuşlar: Nüshalar arasındaki farklılıklardan bazıları Harid Fedai'nin yayımladığı nüshada bazı terkipleri farklı okumasından kaynaklanmıştır. Meselâ, Viyana nüshasında 5b/6a: 15/1'de yer alan şöyle bir cümle vardır: “*Kenâr-ı deryâyı nümûne-i mecma'ü'l-bahreyn itdiler*”. Fedai³⁸ bu cümleyi şöyle okumuştur: “*Kenâr-ı deryâyı nümûne-i mecma'ü'l-bahreyn*”. Viyana nüshasında cümlenin anlamı daha kolay anlaşılmaktadır: “Denizin kenarını, iki denizin kavuştuğu nokta gibi yapular”.

Farklı okuyuşlara ikinci bir örnek 10b: 2'de cesurlar, kahramanlar, yiğitler anlamına gelen “*gürdân*” sözcüğü Fedai³⁹ tarafından “*Kürdân*” olarak okunmuştur ki, onun okuyuşuna göre sözcük “*Kürtler*” anlamına gelmektedir. Fedai'nin nüshasında bu sözcük “*kürdân-ı neberd-gerdân*” şeklinde geçmektedir ki, “savaşı döndüren, çeviren yiğitler, kahramanlar” anlamına gelmektedir. Viyana nüshasında cümle şöyledir: “*Ümerâ-i ekrâddan Canbo-*

³⁸ Fedai, a.g.e., s. 8.

³⁹ Fedai, a.g.e., s13.

lad Beg dâme 'izzuhu gürdân ile cânib-i garbîsinden meterisler kurub yev-mü'l-ehadde ma'a'l-itifâk...". Kıbrıs'ın fethinde Canbolad Bey ve adamlarının savaşın gidişatını değiştirecek şekilde gösterdikleri yiğitlikler hatırlanırsa, Fedai'nin okuyuşu olan "Kürdân-ı neberd-gerdân", yani "savaşı döndüren, çeviren Kürtler" yerine, "gürdân-ı neberd-gerdân", yani "savaşı döndüren, çeviren cesurlar, yiğitler veya kahramanlar" şeklindeki okuyuşun daha uygun olduğu söylenebilir.

c) Çok farklı kelimeler: İki nüshada bazı kelimeler çok farklı şekilde geçmektedir. Bu farklılıkların çoğu büyük anlam değişikliğine neden olacak niteliktedir. Bu farklı kelimeleri de küçük bir tablo hâlinde vermek mümkündür:

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Harid Fedai Nüshası
3a	5	Sipâhî	Sipihr
6a	13	İsâl	İttisâl
10b	10	Mihr-i cân	Mihr-i cihân
11b	7	İki iki bin	İki üç bin
15b	6	Mağfîret	Mağrifet
27a	9	Kahr-ı pâdişâhiye	Kahrâmân-ı pâdişâhiye
34b	9	Sene-i mezbûrenin [978] Zi'l-hiccesinün on ikinci gününde	Sene-i mezbûrenin Zi'l-hiccesinün ikinci gününde

Tabloda verilen örnekleri kısaca değerlendirmek gerekirse, birincisinde Harid Fedai nüshasındaki, geçtiği cümlede "asmân, semâ" anlamına gelen "sipihr" daha doğru ve anlamlıdır. Viyana nüshasında cümle şöyle başlamaktadır: "*Ol hurşîd-i sipâhî-i saltanat ü iclâl ve cemşîd-i serîr-i ma'dilet ü ik-bâle...*".

İkinci örnekteki "İsâl" ve "İttisâl" hemen hemen aynı anlamı taşımaktadırlar. Yalnız "İsâl" sözcüğünün metinde "İsâl bulunduğu gibi" şeklinde geçtiğine ve genelde de "İsâl buldurma, buldurulma" şeklinde kullanıldığına bakılırsa⁴⁰ Viyana nüshasının daha doğru olduğuna hükmedilebilir.

⁴⁰ Sâmi, a.g.e., s. 243; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 12. bs., (Yayıma haz. Aydın Sami Güneçyal), Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 450.

Üçüncüde, Harid Fedai nüshası doğru ve anlamlı görünmektedir. Cümle Viyana nüshasına göre şöyledir: “*Muhassal her gün ewel-i tulû‘-ı mihr-i cân-ârâdan âher-i grûb-ı âf-tâb-ı âlem-tâba ve ...*”. “Mihr-i cihân-ârâ” (dünyayı süsleyen güneş) genelde daha sık kullanılan bir tabirdir ve metne de daha uygundur.

Dördüncü örnekteki farklılık, Viyana nüshasının müstensihininin bir yanlışlığından kaynaklanmış gibidir. Beşincide, farklılık ya Harid Fedai nüshasının müstensihinden, ya da Fedai’nin okuyuşundan kaynaklanmaktadır. Zirâ “mağrifet” sözcüğünün en azından metne uyan bir anlamı yoktur. Doğrusu “affedilme, bağışlanma” anlamına gelen “mağfiret” olacaktır. Altıncıda, Viyana nüshası anlamlı ve doğru gözükmektedir. Viyana nüshasına göre (27a: 8-11) cümle şöyledir: “*Küffâ(r)-ı hâk-sârun şikâr-horde olan sefâ‘ini, sadamât-ı kahr-ı pâdişâhiye tahammül idemeyüb kırân⁴¹-ı bed-fi‘al cânibine teveccühi ve ...*”.

Sonuncu örnekte ise bir tarih farklılığı vardır. İki nüsha arasındaki fark on gündür. Miladî karşılığı 7 Mayıs 1571 olan bu tarih, Mağusa kalesinin fethi için ikinci muhasara teşebbüsünün başlangıç dönemine aittir. Kıbrıs’ın fethi ile ilgili *12 Numaralı Mühimme Defteri*’nde (978-979 / 1570-1572)⁴² bu tarihle ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Dolayısı ile hangi tarihin doğru olduğunu şu an için tam tespit edebilmek güç gözükmektedir. Aslında söz konusu tarih farklılığı fazla bir öneme sahip gözüküyor. Çünkü Hicrî 978’in 12 veya 2 Zilhicce’si önemli bir olayın veya gelişmenin kesin başlangıç veya bitiş tarihi değildir.

ç) Atlanmış kelimeler ve kelime grupları: Bunlar da, iki nüshayı birbirinden ayıran en önemli farklılık unsurlarındandır. Bu gruba örnek teşkil edebilecek bazı farklılıkları içeren yine şöyle bir tablo hazırlamak mümkündür:

⁴¹ Viyana nüshasında “krân” olarak geçen bu sözcük, Harid Fedai nüshasında “kırâl” şeklinde yazılmıştır ki, bu şekil daha doğrudur.

⁴² *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572) / Özet-Transkripsiyon ve İndeks*, I-III, (Haz. Komisyon), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Nu. 33, 1996.

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Harid Fedai Nüshası
4a	6	Allahümme kemâ ce'alte ağsâne'l-lisân fi besâtîni evvâhi'l-insân müsmireten <i>bi-zikri</i> vasfihi'l-cemil ic'al celile 'inâyetike'l-kâ'ide ve'd-delil	Allahümme kemâ ce'alte ağsâne'l-lisân fi besâtîni evvâhi'l-insân müsmireten, vasfihi'l-cemil ic'al celile 'inâyetike'l-kâ'ide ve'd-delil
6b	13/14	Taht-ı eyâletlerinde <i>olup</i> olan	Taht-ı eyâletlerinde olan
10b	2	Gürdân	Kürdân-ı <i>neberd-gerdân</i>
23b	3 / 4	Bahâdurân-ı şîr-pişe	-
45b	1	Şurû' olundu. Çünkü vifâk-ı cumhûr ...	Şurû' olundu. [Başlık] <i>Âsâkir-i nusret-makrûn yer yer muvâfa-kat ve zümre-i muvâhidîn taraf taraf mutâbakât edüp üçüncü def'a yürüyüşleridir. Çünkü vifâk-ı cumhûr...</i>
45b	6	... 'asâkir-i nusret penâhun .... İttifâk-ı vifâk-ı pür-eşvâkı <i>perâkende</i> berekâtında melâ'in-i bed-âyinün tobları 'amal-mânde ve .... Olub	... 'asâkir-i nusret penâhun .... ittifâk-ı vifâk-ı pür-eşvâkı berekâtında melâ'in-i bed-âyinün tobları 'amal-mânde ve .... Olub
74a	13	Güşe-be-güşe <i>sehri</i> seyr etdirdi	Güşe-be-güşe seyr etdirdi

Birinci örnek Arapça bir duâ cümlesidir. Viyana nüshasında olup da, Harid Fedai nüshasında bulunmayan “*bi-zikri*” sözcüğünün eksikliği, söz konusu dua cümlesinde bir anlam bozukluğuna neden olmaktadır. Bu cümle aşağıda beşinci grupta daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

İkinci örnekteki “*olub*” sözcüğü Viyana nüshasında fazladan yazılmıştır. Harid Fedai nüshası daha doğrudur.

Üçüncüde, Viyana nüshasında bizim okuyuşumuza göre, yiğitler, cesur-lar anlamına gelen “gürdân”, Fedai'nin kendi nüshasındaki okuyuşuna göre Kürtler anlamına gelen “Kürdân” ismi, Harid Fedai nüshasında “savaş çeviren, döndüren yiğitler veya Kürtler” şeklinde çevrilebilecek olan “*neberd-gerdân*” tamlaması ile birlikte geçmektedir.

Dördüncüde, Viyana nüshasında olup da, Harid Fedai nüshasında bulunmayan “*bahâdurân-ı şîr-pişe*”, ait olduğu cümlelerin öznesi durumunda olduğu için önemlidir.

Beşincide, Harid Fedai nüshasında verilen başlık Viyana nüshasında atlanmıştır. Dolayısı ile Viyana nüshası girişten sonra 24, Harid Fedai nüshası ise girişten sonra 25 “bâb”tan oluşmuş gözükmektedir.

Altuncıda, bolluk, çokluk anlamında kullanılan “perâkende” sıfatı cümlede çok önemli bir anlam farkına yol açmamaktadır.

Sonuncu örnekte ise, Viyana nüshasında yer alan “*şehri*” sözcüğü cümlelin anlamını değiştirmektedir. En azından belirsizlikten kurtarmaktadır. Nereyi seyr ettirdi sorusuna cevap oluşturmaktadır.

d) Nüsha farkı olmadığı hâlde, okuma, transkripsiyon ve tercüme konusunda gözden kaçanlar: Elindeki Pîri'nin fetihnâmesinin nüshalarını büyük emek ve gayret sarfederek hazırlayarak önemli bir çalışma ortaya koymuş olan Kuzey Kıbrıs'ın en önemli araştırmacılarından birisi olan Harid Fedai'nin transkripsiyon ve tercüme konusunda doğal olarak gözünden kaçan bazı durumlar da olmuştur. Önce okuma ve transkripsiyon hususundaki bazı durumlara şu şekilde birkaç örnek vermek mümkündür:

S. nr.	St. nr.	Viyana Nüshası	Fedai'nin okuyuş veya transkripsiyonu
46b	2 / 3	Âyâtü'z-zafer	Âyâtü'l-zafer
54a	14	Evbâşdan bir kesük baş	Evbâşdan bir kesün baş
71b	1	Emel-i nâ-me'cür	Emel-i nâ-mâ'i cevri
74b	8	Rûsiü'l-asl	Rûsbiyyü'l-asl

Tabloda görüldüğü gibi, birinci ve dördüncü örnek transkripsiyonla ilgilidir. İkinci ve üçüncü ise doğrudan okuyuşla ilgilidir. Birinci örnek zafer ayetleri; ikincisi, evbâşdan (ayak takımı) bir kesik baş; üçüncüsü, ecri, yani karşılığı verilmemiş, karşılığı olmayan ümit, arzu ve dördüncüsü ise Rus asıllı anlamına gelmektedir.

Fedai'nin⁴³ çalışmasındaki tercüme hususunda da birkaç noktayı belirtmekte yarar vardır. Fedai, yayımladığı fetihnâme nüshasında geçen konuyla ilgili *Kur'ân-ı Kerîm* âyetlerinin tercümesinde önemli bir zorlukla karşılaşmamış gözükmektedir. Çünkü çalışmasında her ne kadar kullandığı kaynakları belirtmemişse de, âyetlerin tercümesinde Türkçe açıklamalı bir *Kur'ân-ı Kerîm*'den faydalandığında şüphe yoktur. Dolayısıyla âyet tercümelerinde kayda değer bir problemle karşılaşılmamıştır⁴⁴. Bununla birlikte, fetihnâmelerde Arapça ibâreler yalnızca âyetlerden ibâret değildir.

⁴³ Fedai, a.g.e.

⁴⁴ Bu konuda da istisnâlar vardır. Meselâ, Viyana nüshasına göre 4a/4b: 15/1'de geçen ve âyet olduğu anlaşılan şöyle bir kayıt vardır: “*Feddale'l-lâhü'l-mücâhidîne 'ale'l-kâ'idîne derece-*

Fetihnâmelerde âyetlerden başka, Arapça kaydedilmiş hadisler, duâlar ve atasözleriyle de sıklıkla karşılaşılabilir. Yapılan incelemeler sonucunda Fedai'nin özellikle bu sonuncular hususunda sıklıkla çektiği görülmüştür. Öyle ki, âyetler dışındaki Arapça ibârelerin Türkçe'ye tercümelerinin yeniden gözden geçirilmesinde yarar gözükmektedir. Bu duruma birkaç örnek verilebilir: Birincisi, Viyana nüshasına göre 4a/4-6'da şöyle bir duâ vardır: *"Allahümme kemâ ce'alte ağşâni'l-lisân fi besâtüni efvâhi'l-insân müsmireten bi-zikri"⁴⁵ vasfihi'l-cemil ic'al celile 'inâyetike'l-kâ'ide ve'd-defil".* Fedai⁴⁶ bu duâyı iki kısma ayırmış ve şu şekilde tercüme etmiştir: Birinci kısmı; "Ey Allahım! Lisanları çeşitli kıldığın gibi bahçelerde (biten bitkilerden) çeşitli kokular saçan çiçekleri insan için (yarattın)" ve ikinci kısmı; "O'nun en güzel yanı (vasfı), yüceliği "yardım" olarak üstün kılması. Tıpkı yol gösteren kılavuz gibi". Bu duâ cümlesinin Kıbrıs'ın fethine serasker tayin edilen ve Hz. Peygamberin ismini taşıyan ve onu hatırlatan Lala Mustafa Paşa'nın isminin hemen ardından geldiğini de hatırlatarak, teşbihlerle bezenmiş söz konusu cümle şu şekilde de tercüme edilebilir: *"Ey Allahım! İnsanların ağız bahçelerinde O'nun [Hz. Peygamberin] güzel vasfını zikretmekle, yani annakla meyve veren lisân fidanlarını meydana getirdiğin gibi, yol gösterici ve kılavuz olan inâyetini celil kıl, yani bize büyük inâyetler (yardım) eyle".* Çünkü girilen olay, yani Kıbrıs'ın fethi on altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ve Akdeniz dünyasının en önemli hâdiselerinden birisiydi.

Fedai'nin Arapça tercüme konusunu tekrar gözden geçirmesi gerektiğini hatırlatan durumlara bir başka seçkin örnek daha vermek mümkündür. Yine Viyana nüshasına göre 65b/3'de, kendisinden, Venedikli Mağusa kale komutanı ve adamlarının fethin neredeyse tamamlandığı bir esnâda ellerinde bulunan "ehl-i İslâmî hedm ü katl itmekle anların hakkından gelinüp itdüğü kabâyh mukâbelesinde cezâ-yi sezâsın virmek câ'iz" olup olmadığı hu-

---

ten". Fedai (a.g.e., s. 6, 6 numaralı dipnot) bu cümleyi şu şekilde tercüme etmiştir: "Allah mücahidleri kat-be-kat daha üstün kıldı". Fakat Allah'ın mücahidleri kimlere göre üstün kıldığı çevrilen cümlede belirtildiği hâlde tercümede belirtilmemiştir. Cümlede geçen "kâ'idin" sözcüğünün "oturucu, oturan, oturmuş" anlamı vardır (Devellioğlu, a.g.e., s. 482). Buna göre cümle şöyle tercüme edilebilir: "Allah mücahidleri, yani Allah yolunda savaşanları bu savaşa katılmayanlardan, yani geride evlerinde oturup kalanlardan derece derece faziletli, yani üstün kıldı". Burada cihâd sözcüğünün diğer anlamları da göz önünde bulundurulursa, "Allah yolunda savaşma"nın sadece silahla çarpışma anlamına gelmeyeceği ve kısaca Allah için ve onun yolunda çalışma, gayret gösterme gibi anlamları da bulunabileceği hatırlanmalıdır.

⁴⁵ Harid Fedai nüshasında "bi-zikri" ibâresi yoktur.

⁴⁶ Fedai, a.g.e., s. 6, 2-3. dipnotlar.

susunda fetvâ talep edilen ve fetvâyı veren “Cezîre-i mezbûrede müftî-i vakt”, yani zamanın müftüsü için kullanılan şöyle bir bir elkâb vardır: “Efdâlü'l-mevâlî ve zuhri'l-e'âlimü'l-ma'âlî”. Fedai⁴⁷ bu ibâreyi şu şekilde çevirmiştir: “Fazılların övüncü yaptıklarından, âlimlerin sıkıntısı ise yorumlarından gelir”. Eğer bu elkâb cümlesi Arapça bir atasözü olup da, meselâ Fedai'nin verdiği gibi başka bir anlama sahip değil ise, bu ibâreyi en azından bir elkâb olarak şu şekilde tercüme etmek daha uygun gözükmektedir: “Mevleviyet pâyesine yükselmiş hâkimlerin faziletlilerinin övüncü ve yüksek ve ince ilimlerin, sırların en yüksek âlimlerinin nâdir bulunanı”. Tabîî söz konusu ibâreye metne uygun olarak bu şekilde bir anlam verebilmek için Osmanlı tarihi ile ciddi ölçüde ilgili olmak gereği âşikârdır.

Sonuç

Her bilim dalında olduğu gibi tarih ilminde de bilginin sonu yoktur denilebilir. Genelde Türk tarihi, özelde de Kıbrıs Türk tarihinin kaynaklarının çok büyük bir kısmı henüz gün ışığına çıkarılamamıştır. Bu konuda sınırlı da olsa, çalışmalar sürmekte ve her gün yeni yeni belge ve bilgiye şahit olunmaktadır. Birinci dereceden olmasa da, arşiv kaynaklarınca desteklenmek ve test edilmek kaydıyla en azından adanın zaptı esnasında cereyan eden savaşın tarihi, ya da başka bir deyişle, askerî tarih açısından büyük önem taşıyan Kıbrıs fetihnâmeleri için de aynı şey söz konusudur. Bugün olduğu gibi bundan sonra da yeni yeni fetihnâme örnekleri veya bunların farklı nüshaları ortaya çıkmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Bu araştırmada tanıtımını ve Fedai'nin incelediği Türkiye nüshaları ile karşılaştırmasını yapmaya çalıştığımız Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının Viyana nüshası onlardan yalnızca bir tanesidir. Bu araştırma sonucunda anlaşılmıştır ki, Harid Fedai tarafından Türkiye'deki bilinen iki nüshası yayımlanan Pîrî'nin Kıbrıs fetihnâmesinin başka bir nüshası olan Viyana nüshası ile Harid Fedai nüshası arasında hem içerik açısından büyük benzerlikler, hem de aynı zamanda Viyana nüshasının yeniden basılmasını gerektirecek kadar farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada iki nüsha arasındaki farklılıklara ancak sınırlı sayıda örnekler verilebilmiş olduğu da belirtilmelidir. Ayrıca bir son söz olarak, Pîrî'nin *Fethiyye-i Cezîre-i Kıbrıs*'ının elindeki nüshaların edisyon kritiğini yaparak uzun uğraşlar neticesinde yayımlamayı başaran araştırmacı Harid Fedai'nin başarısının göz ardı edilemeyeceği gerçeğini burada vurgulamak gerekir.

⁴⁷ Fedai, a.g.e., s. 74, 1 numaralı dipnot.